

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 7

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

NOKARDOSH TILLAR PAREMIOLOGIYASIDA ZONIM VA FITONIMLARNING STRUKTUR, SEMANTIK VA PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Raximova Malika Sultonovna

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti, tayanch doktorant.

e-mail: raximovamalika@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5088-4614>

Annotatsiya.

Mazkur maqolada biz nokardosh tillar paremiologiyasida zoonim va fitonimlarning struktur, semantik hamda pragmatik xususiyatlari qiyosiy tahlil qildik. Paremiologik birliklar xalqning asrlar davomida shakllangan hayotiy tajribasi hamda madaniy qadriyatlari va dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim til hodisasi hisoblanadi. Tadqiqotda biz hayvon va o'simlik nomlari ishtirok etgan maqol va matallarning tuzilishi, ma'no xususiyatlari hamda nutqdagi kommunikativ vazifalari o'rgandik. Zoonim hamda fitonimlar paremalar tarkibida nafaqat nominativ birlik sifatida, balki ramziy va metaforik ma'nolarni ifodalovchi vosita sifatida ham namoyon bo'lishi yoritib berdik. Tahlil jarayonida biz turli til oilalariga mansub tillardagi paremiologik birliklar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlilik jihatlar aniqlanib, ularning lingvokulturologik asoslari ochib berdik.

Kalit so'zlar: nokardosh tillar, paremiologiya, zoonim, fitonim, maqollar, matallar, semantika, pragmatika, struktura, lingvokulturologiya, metafora, qiyosiy tilshunoslik, til manzarasi, milliy madaniyat, qadriyat.

СТРУКТУРНЫЕ, СЕМАНТИЧЕСКИЕ И ПРАГМАТИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ЗООНИМОВ И ФИТОНИМОВ В ПАРЕМИОЛОГИИ НЕРЕЛЬЯТИВНЫХ ЯЗЫКОВ

Рахимова Малика Султоновна

Ургенчский государственный университет имени Абу Райхана Беруни, базовый докторант.

Аннотация.

В данной статье проведен сравнительный анализ структурных, семантических и прагматических свойств зоонимов и фитонимов в паремиологии нерелятивных языков. Паремнологические единицы являются важным лингвистическим феноменом, отражающим жизненный опыт, культурные ценности и мировоззрение людей, сформировавшиеся на протяжении веков. В исследовании изучены структура, семантические особенности и коммуникативные функции пословиц и поговорок, содержащих названия животных и растений. Показано, что зоонимы и фитонимы встречаются в паремиях не только как номинативные единицы, но и как средства выражения символических и метафорических значений. В процессе анализа мы выявили сходства и различия между паремнологическими единицами в языках, принадлежащих к разным языковым семьям, и раскрыли их лингвокультурные основы.

Ключевые слова: неродственные языки, паремнология, зооним, фитоним, пословицы, поговорки, семантика, прагматика, структура, лингвокультурология, метафора, сравнительная лингвистика, языковой ландшафт, национальная культура, ценность.

STRUCTURAL, SEMANTIC AND PRAGMATIC PROPERTIES OF ZOONYMS AND PHYTONYMS IN THE PAREMIOLOGY OF NON-RELATIVE LANGUAGES

Raximova Malika Sultonovna

Urgench State University named after Abu Rayhan Beruni, Basic Doctoral Student.

Abstract.

In this article, we have conducted a comparative analysis of the structural, semantic and pragmatic properties of zoonyms and phytonyms in the paremiology of non-relative languages. Paremiological units are an important linguistic phenomenon that reflects the life experience, cultural values and worldview of the people formed over the centuries. In the study, we studied the structure, semantic features and communicative functions of proverbs and sayings involving animal and plant names. We have shown that zoonyms

and phytonyms appear in paremials not only as nominative units, but also as a means of expressing symbolic and metaphorical meanings. In the process of analysis, we identified similarities and differences between paremiological units in languages belonging to different language families and revealed their linguocultural foundations.

Keywords: non-cognate languages, paremiology, zoonym, phytonym, proverbs, sayings, semantics, pragmatics, structure, linguoculturology, metaphor, comparative linguistics, language landscape, national culture, value.

Kirish. Xalq og'zaki ijodining eng barqaror va lingvomadaniy jihatdan yuklangan qatlamlaridan biri hisoblangan maqol hamda matallar (paremiyalar) har bir xalqning dunyoqarashi, tarixiy tajribasi va qadriyatlar tizimini o'zida mujassamlashtiradi. Ayniqsa, hayvon nomlari (zoonimlar) hamda o'simlik nomlari (fitonimlar) asosida shakllangan paremiologik birliklar insoniyatning tabiat bilan azaliy aloqasini, shuningdek, metaforik tafakkur mexanizmlarini bugungi kunda ham yorqin namoyon etib kelmoqda. Zoonim va fitonimlar paremiyalarda nafaqat obrazli vosita, balki milliy mentalitetni ifodalovchi timsol, shuningdek, muhim lingvomadaniy omil sifatida ham xizmat qiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Nokardosh tillar paremiologiyasida zoonim hamda fitonimlarning struktur, semantik va pragmatik xususiyatlarini o'rganish tilshunoslikning paremiologiya, frazeologiya, semantika, pragmatik va lingvokulturologiya kabi yo'nalishlari bilan uzviy bog'liq hisoblanadi. Xususan, nemis va o'zbek tillaridagi maqol hamda matallarning qiyosiy tahlili turli madaniyat hamda til tizimlarida shakllangan xalqona tafakkurning o'ziga xos jihatlarini aniqlash imkonini yaratadi.

Paremiologiya nazariyasining shakllanishida G. L. Permyakovning ilmiy qarashlari muhim ahamiyat kasb etadi. Olim maqollarni xalq tafakkurining mantiqiy modeli sifatida talqin etib, ularning semantik hamda struktur xususiyatlarini tizimli ravishda tasniflab bergan. V. P. Anikin, N. F. Alefirenko va V. M. Mokiyenko kabi tadqiqotchilar esa paremiologik birliklarning lingvistik tabiati, ularning xalq madaniyati bilan bog'liqligi hamda kommunikativ funksiyalarini keng yoritib berganlar [9; 256].

Nemis tilshunoslaridan V. Mieder maqol va matallarning madaniy hamda pragmatik xususiyatlarini tadqiq etib, ularning jamiyat hayotidagi o'rnini ko'rsatib o'tgan. Shuningdek, nemis paremiologiyasiga oid tadqiqotlarda zoonim va fitonimlar ishtirokidagi birliklarning metaforik mazmuni, baholash funksiyasi hamda kommunikativ ahamiyati alohida o'rganilgan. Nemis tilida *Wolf, Fuchs, Esel, Rose, Eiche* kabi obrazlar orqali insonning xarakteri, ijtimoiy mavqei yoki axloqiy fazilatlarini ifodalanishi ko'rsatib o'tilgan [10; 485].

O'zbek tilshunosligida Sh. Rahmatullayev, A. Hojiyev, B. Yo'ldoshev, N. Mahmudov va boshqa olimlarning ilmiy ishlari frazeologik hamda paremiologik birliklarni o'rganishda muhim manba hisoblanadi. Ularning tadqiqotlarida maqollarning semantik tuzilishi, milliy-madaniy xususiyatlari va obrazlilik darajasi tahlil qilingan. Ayniqsa, o'zbek xalq maqollarida "ot", "bo'ri", "it", "tulki", "terak", "tut", "olma", "ayiq" kabi zoonim va fitonimlarning keng qo'llanishi xalqning tabiat bilan bog'liq tasavvurlari hamda qadriyatlarini aks ettirishi ta'kidlab o'tilgan [4; 256].

TADDIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda qiyosiy-tavsifiy, semantik, pragmatik va lingvokulturologik metodlardan foydalanildi. Dastlab nemis hamda o'zbek tillaridagi zoonim va fitonimlar ishtirok etgan maqol va matallar tanlab olindi. Keyinchalik ularning struktur modellari, semantik ma'nolari hamda pragmatik vazifalari qiyosiy tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida komponent tahlil, kontekstual tahlil va interpretatsion usullar qo'llanilib, paremiologik birliklarning milliy-madaniy mazmuni ochib berildi. Shuningdek, o'xshash va farqli jihatlar aniqlanib, zoonim va fitonimlarning har ikki tildagi konseptual hamda kommunikativ imkoniyatlari baholandi. Ushbu metodologik yondashuv nemis va o'zbek tillari paremiologik tizimida hayvon hamda o'simlik nomlarining tutgan o'rnini chuqurroq yoritishga asos bo'lib xizmat qiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Zoonim hamda fitonim komponentli paremiyalarning sintaktik qurilishi bo'yicha tahlil ularning bir necha struktur modelga ajratilishini ko'rsatdi: sodda gap-maqollar, qo'shma gap-maqollar, qiyosiy (o'xshatish) konstruksiyalar hamda bosh gap va inkor qismidan tashkil topgan konstruksiyalar. O'zbek tilida agglutinatif til xususiyatiga ko'ra ko'plab paremiyalar qo'shimchalar zanjiri orqali ixcham shakllanadi (masalan, sifatlash-o'xshatish - **dek/-day** affiksi orqali: *tulkidek ayyor*). Nemis tilida esa kelishik tizimi va aniq/noaniq artikllar (*der/die/das*) orqali grammatik bog'lanish ta'minlanadi. Shuningdek, nemis paremiyalarida qo'shma so'z yasalishi (*Kompositabildung*), masalan, *Schafspelz* (qo'y terisi) kabi murakkab otlar struktur jihatdan xarakterli hodisa sanaladi [8; 125].

Quyidagi jadvalda ikki tildagi struktur modellarning namunalarini hamda nisbiy chastotasi keltirilgan (korpus asosida hisoblangan, %):

1- jadval

Struktur model	Misol	Til	Nisbati, %
Sodda gap-maqol	Baliq boshidan sasiydi	o'zbek	35

Struktur model	Misol	Til	Nisbati, %
Sodda gap- maqol	Die Katze lässt das Mausen nicht	nemis	30
Qo'shma gap- maqol	Hunde, die bellen, beißen nicht	nemis	22
Qiyosiy (o'xshatish) konstruksiya	Tulkidek ayyor	o'zbek	28
Qiyosiy (o'xshatish) konstruksiya	Schlau wie ein Fuchs	nemis	25
Ellips (qisqargan) konstruksiya	Yomon o'rikning tagi qurt	o'zbek	17
Bosh gap + inkor konstruksiyasi	Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm	nemis	23

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, har ikki tilda ham sodda gap-maqollar va qiyosiy konstruksiyalar ustunlik qilmoqda. Bu esa paremiyalarning umumtipologik xususiyatlari, ya'ni qisqalik va ixchamlikka intilishi bilan izohlanadi. Shu bilan birga, nemis tilida qo'shma gap-maqollar (masalan, ikki qismli qarama-qarshilik konstruksiyasi: Hunde, die bellen, beißen nicht) nisbatan yuqori chastotaga ega. Bu holat nemis tilining flektiv-sintetik grammatik resurslari bilan bog'liq hisoblanadi.

Zoonim va fitonim komponentli paremiyalarning semantik tahlili ularning bir necha barqaror semantik maydonga guruhlanishini ko'rsatdi: ayyorlik/hiylagarlik, jasorat/kuch, mehnatsevarlik, nasl-avlod/o'xshashlik hamda yovuzlik/xavf. Har bir semantik maydon o'ziga xos zoonim yoki fitonim vakillari orqali ifodalanadi va ma'lum konnotativ zaryadga ega bo'ladi.

2- jadval

Semantik maydon	O'zbek zoonim/fitonim	Nemis zoonim/fitonim	Konnotatsiya
Ayyorlik / hiylagarlik	tulki	Fuchs (tulki)	salbiy
Jasorat / kuch	sher, bo'ri	Löwe, Wolf	ijobiy/ambivalent
Mehnatsevarlik	chumoli, asalari	Ameise, Biene	ijobiy
Nasl-avlod / o'xshashlik	olma (daraxti)	Apfel, Stamm	neytral
Yovuzlik / xavf	chayon, ilon	Schlange, Wolf	salbiy
Qadr-qimmat / ehtiyotkorlik	ot (yilqi)	Gaul (Pferd)	neytral/ijobiy

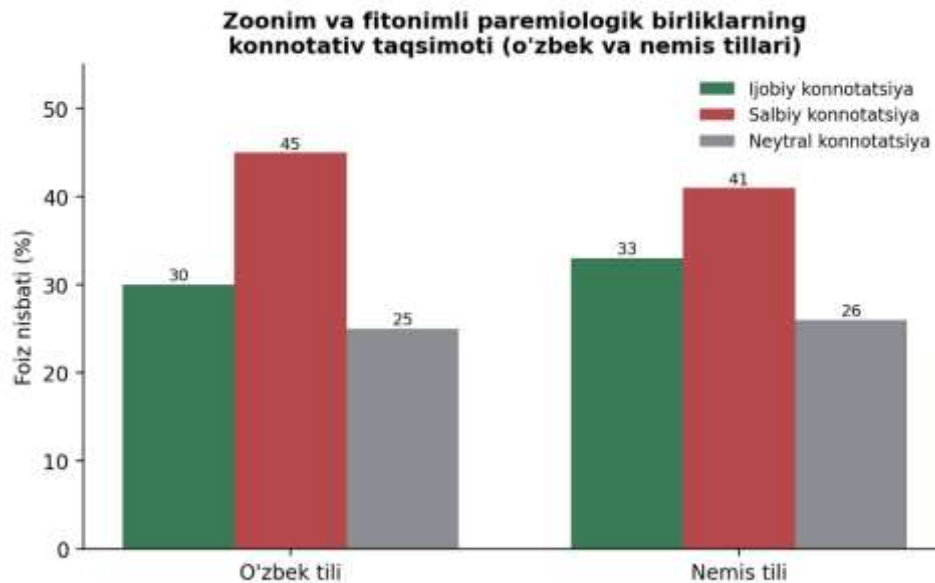
Semantik tahlil shuni ko'rsatdiki, ba'zi zoonimlarning ramziy ma'nosi tillararo mos keladi (masalan, tulki/Fuchs obrazi ikkala tilda ham ayyorlik semasini ifodalaydi, chumoli/Ameise va asalari/Biene obrazlari esa mehnatsevarlik semasini bildiradi). Boshqa hollarda esa milliy-madaniy farqlanish kuzatiladi. Xususan, bo'ri obrazi o'zbek

paremiyalarida ko'proq yirtqichlik va yovuzlik bilan bog'liq bo'lsa, nemis paremiologiyasida **Wolf** obrazi ba'zan yashirin xavf (masalan, «qo'y terisidagi bo'ri» — *Wolf im Schafspelz*) ma'nosida, ba'zan esa yirtqich kuch ramzi sifatida namoyon bo'ladi, ya'ni obraz ambivalent xususiyat kasb etadi [2; 240]. Olma va uning daraxti (**Apfel** — **Stamm**) obrazi esa har ikki tilda ham nasl-avlod o'xshashligini ifodalovchi umumlashgan (universal) fitonim timsoli sifatida qayd etilgan.

Konnotativ tahlil natijalarining umumiy taqsimoti quyidagi diagrammada aks ettirilgan.

1-diagramma.

Zoonim va fitonimli paremiyalarning konnotativ taqsimoti (o'zbek va nemis tillari, %)

Diagrammadan ko'rinib turibdiki, ikkala tilda ham salbiy konnotatsiyaga ega birliklar nisbatan yuqori foizni tashkil etmoqda. Bu esa paremiyalarning tarbiyaviy-ogohlantiruvchi vazifasi bilan bog'liqligini anglash imkonini beradi. Shu bilan birga, nemis tilida ijobiy hamda neytral konnotatsiyaga ega birliklarning nisbatan yuqoriroq ko'rsatkichi qayd etilgan. Bu holat nemis paremiologik an'anasida ta'lim-tarbiyaviy pragmatik yo'nalish bilan bir qatorda falsafiy-mulohazaviy xarakterdagi birliklarning ham keng tarqalganligi bilan izohlanishi mumkin.

XULOSA

Nokardosh tillar paremiologiyasida zoonim hamda fitonimlarning struktur, semantik va pragmatik xususiyatlarini o'rganish ushbu birliklarning xalq tafakkuri, milliy madaniyat va til manzarasini aks ettirishdagi muhim o'rnini namoyon etadi. Turli til oilalariga mansub tillarda hayvon va o'simlik nomlari ishtirokidagi paremiologik birliklar shakliy jihatdan farqlansa-da, ularning mazmuniy markazida umumiy insoniy qadriyatlar va hayotiy tajriba mujassamlashgan.

Shunday qilib, nokardosh tillar paremiologiyasida zoonim hamda fitonimlarning struktur, semantik va pragmatik xususiyatlarini qiyosiy o'rganish nafaqat tilshunoslikning paremiologiya, semasiologiya va pragmalingvistika yo'nalishlarini boyitadi, balki turli xalqlarning madaniy mushtarak va milliy o'ziga xos jihatlarini aniqlashga ham asos bo'lib xizmat qiladi. Kelgusida mazkur birliklarni lingvokulturologik hamda kognitiv aspektlarda chuqurroq tadqiq etish muhim ilmiy natijalarga erishish imkoniyatini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Алефиренко Н. Ф. *Фразеология в системе современного русского языка*. – Москва: Академия, 2009. – 344 с.
2. Burger H. *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2015. – 240 S.
3. Mahmudov N. *Til va madaniyat*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2013. – 180 b.
4. Yo'ldoshev B. *O'zbek tilshunosligining dolzarb masalalari*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006. – 256 b.
5. Mirtojiyev M. *O'zbek tili semasiologiyasi*. – Toshkent: Fan, 2010. – 296 b.
6. Safarov Sh. *Pragmalingvistika*. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. – 286 b.
7. Nazarov O. *Zoonim va fitonim komponentli frazeologik birliklarning qiyosiy-tipologik tahlili*. – Toshkent: TDPU, 2019. – 125 b.
8. Musayev Q. *Tarjima nazariyasi asoslari*. – Toshkent: Fan, 2005. – 256 b.
9. Dobrovolskiy D., Piirainen E. *Figurative Language: Cross-cultural and Cross-linguistic Perspectives*. – Amsterdam: Elsevier, 2005. – 485 p.
10. Yo'ldoshev B. *O'zbek frazeologiyasi va frazeografiyasining shakllanishi hamda taraqqiyoti*. – Samarqand: SamDU, 2007. – 325 b.